

A DRÁMAÍRÓ DRÁMÁJA

Hubay Miklós, 1918–2011

Otthonos volt a nagyvilágban, a nagy európai nyelvekben és kultúrákban, értett az ételekhez, italokhoz, a szép tárgyakhoz, a ruhákhoz – mintha igazi világfi lett volna. Amikor a hatvanas években megismertem, zavartan bámultam mind e tudását, hiszen nemzedékem átlagához tartozva hadilábon álltam az idegen nyelvekkel, és a kétévente kapható hetvendollárnyi valutakeretemet sem merítettem ki: sokáig nem jártam Nyugaton. Hubay Miklósról mégis megéreztem, hogy bár minden megvan benne ahhoz, hogy a nagyvilág polgára legyen, elegáns és fölényes fogyasztója Európa szellemi és civilizációs javainak, valójában kamaszosan lámpalázás művész, mindhalálíig úton Nagyvárad és a Szajna-parti Párizs között. Esendően vágyott a sikerre, és voltak színházi premierek, amelyeken megmártózhatott a fényben, tekintélyes díjakban is részesült, magas tisztségeket is betöltött, nem egy színdarabja Itáliában, Franciaországban nagy tetszést aratott – ugyanakkor joggal érezte, hogy nincs számára hely Magyarországon, homályos eredetű ellenszenv, bizalmatlanság övezi a színházi szakma korifeusai körében, és jobban teszi, ha Firenzébe húzódik vissza, rangos, méltóságteljes és eredményes munkát biztosító száműzetésbe.

A személyét alkotó ellentmondások sorát egy profánabb körben is folytathatom. Figyelmes, mindig ajándékozni kész barát volt, rajongó túlzással dicsért és hálálkodott, pazar ebédek melletti pazar eszmecserek emlékét hagyta sokunkban, ugyanakkor tökéletes önkénnel késett a találkozókról, vacsorára hívott társaságokból, feledkezett meg ígéretekről és az időről, amikor éjszakába nyúlóan olvasta fel valamelyik darabja legújabb változatát az elcsigázott házigazdáknak. Irántunk, a környezetét alkotó emberek iránt empatikus kedvesség és irgalmatlan közöny vegyült benne. Gondosan kérte véleményünket valamely, politikailag kényes nyilatkozata vagy lépése ügyében, itta szavainkat – s a reggeli lapokban láthattuk, hogy a nyilatkozatot, a lépést már rég megtette, amikor a kérdéssel hozzánk fordult, s természetesen az ellenkezőjét mondta-cselekedte, mint amit tanácsoltunk. Olykor az efféle helyzetek kínosságát is felfogta, kis zavarral vészeltük át a következő találkozást, de mintha a zavar nem zavarta volna őt különösebben: a drámaíró elemében érzi magát a kisebb-nagyobb feszültségek között.

A feszültségek létrehozásának igazi nagymestere volt. De hát lehet-e elveszíteni egy félig-meddig már megírt drámát egy repülőúton – efféle rejtett, netán tudat alatti szándékkal? Vagy ez az eset valóban a véletlen műve volt? Hubay Miklós körül ott kísértett – ólálkodott – a sors. A mi civilizációnkban már alig esik figyelem az egyes ember életének sorsmintázatára, csakis származás, örökölt adottságok, kauzalitások hálózatába illesztjük, ami történik velünk. Ő látta a Sorsot, és tisztelte, éppen úgy, mint az antik görögök.

Ez a szemléletbeli sajátossága ragadott meg a hetvenes években, és recenziómban, amely egy drámakötetéről készült, erről igyekeztem számot

adni. A hetvenes évek irodalma és filmművészete szinte megbűvölten összpontosította figyelmét a történelem (a mindig modellezve megjelenített diktatúra) által felvetett erkölcsi kérdésekre. A hatalom és az egyes ember – Góliát és Dávid – küzdelmében a morális tartás az a parittyakő, amely kicsorbítja a szörnyeteg erejét – ezzel biztatta magát a reménytelenségben és kiszolgáltatottságban a kelet-európai értelmiségi. És ez Hubay Miklóst mint drámaíróként nem érdekelte. Az emberi lény kiszolgáltatottságát mélyebb, szövevényesebb regiszterekben élte meg, és legjobb színdarabjaiban ott érte tetten. Saját emberi természetünkben nagyobb zsarnok les ránk, veszedelmesebb csábító, mint bármely ügyesen összeszerkesztett hatalmi gépezet, amely végül is kiismerhető, kijátszható, lenézhető. S van-e félelmetesebb, mint a másik ember, a hozzánk hasonló? Hubay nyilatkozataiban szeretett arról beszélni, hogy valamirevaló drámában mind a protagonista, mint az antagonist szerepében maga az író rejtőzik, a drámaíró nem szolgálhat ki egyetlen igazságot (és itt a különben általa igen tisztelt Németh László színpadi műveire utalt, amelyeket éppen ezért nem tekintett eredendő drámai alkotásnak). Egy régi naplóbejegyzése szerint: „*A dráma ott kezdődik, ahol a morál már letette a fegyvert.*”

De hát mi a végzet, amely mellett eltörpülnek az efemer igazságaink? Euripidésznél, Szophoklésznél az istenek szándékának érvényesülése a halandók sorsában, amely elől, bármit tesznek, nem térhetnek ki. A Hubay-drámákban a hősök sorsa másként is alakulhatna, ha másként választottak volna: hiszen választanak, s ennek maguk is tudatában vannak. Hadd idézzem fel 1980-ban írott recenzióm megállapítását e hősökéről: „*azt már nem képesek vagy nem is lehet felismerni, hogy milyen elemi és társadalmi törvények csatatare a személyes életük. [...] A végzet tehát vakság a sorssal szemben, és végzet lehet a hirtelen megvilágosodás is a hosszú vakság után.*”

Milyen gyanútlanul dobálóztam a szóval: vakság! S aztán Hubay kilencvenéves lett, mint az egész életében áhítatosan tisztelt drámaíró-ös, Sophoklés (Hubay makacsul így írta a nevet), aki oly sokat tudott az önmagát megvakító Oedipusról. Köztudott, hogy Szophoklész öregkorára elvesztette látását. És a késői utód is, akit egy életen át izgatott Oidipusz sorsa. A bűn és a bűntudat – őt, akit a morál hidegen hagyott, és a moralisták ingereltek. Aki semmivel sem tartotta értékesebbnek a derék, szorgos, hasznos, erős emberfajtát, mint az esendő, a gyengét, a beteget, a netán bűnöst. Egyszer elmondta, hogy nevelőapja, a nagyváradi táblabíróság elnöke házába olykor jó magaviseletű rabokat hoztak a ház körüli munkák elvégzésére. És ő gyerekként naphosszat bámulta őket, telve részvétellel és szeretettel szegény bűnösök iránt. Leplezetlenül dühbe gurult, ha bármily szelíd, de mégiscsak *erkölcsi* szentencia csúszott ki a számon.

Azt hiszem, hogy mint egy sajátos gourmand, az élet ízeit csak abban a félelmetes vegyületekben tudta élvezni, amelyben minden sötét és keserű komponens is benne van. Bár belőlem hiányzik ehhez a bátorság, mégis értem őt: én is messzire kerülök a jelenkori humanistákat, akik az embernek csak optimalizált párlatát képesek szeretni. Kár, hogy néha nem tudta magát tartani saját izgalmasan komplex világszemléletéhez és világerzületéhez, s ő is valamely igazság, szent ügy megírásába fogott. Persze ezzel sem árulta el műfaját, s még kevésbé a művészi hivatást, hiszen valamely ügyet

szolgálni korántsem akkora hiba, mint a léha közönségigényt vagy a mindenkori divatot, amelynek jegyében drámái szinte teljesen kiszorultak a magyar színpadokról. Mert ő utolsó éveiben is nagyra tekintett, kivételes, egyéni témákba fogott, eszében sem volt okulni abból, hogy egész életében erre fizetett rá. A mi korunkban ugyanis szalonképtelen lett a nagyság, és színpadképtelen a tragédia. Nem merik kiírni a színlapokra még azt a műfaji jelölést sem, hogy „dráma”, helyébe a semleges „színmű” kerül, ha már végképpen nem lehet az előadást vígjátéknak vagy bohózatnak minősíteni.

Ez tehát egy nehezen megragadható ellentmondása Hubay Miklós személyiségének: elfogadta a bűnt, az emberi gyengeséget, de nem üzött belőle divatos kultuszt, nem fosztotta meg a tragédia méltóságától.

Szerencsére őt sem lehetett megfosztani ettől, bármennyire megalázta a mellőzés. Megmaradt neki az írás, a szavak, a magyar szavak, amelyekért mindig, ha tehetett, ha szükség volt rá, sarkára állt. Közéleti és nemzetközi pozícióit is erre használta fel: a magyar kultúra hírét-nevét próbálta növelni, és a magyar nyelv fennmaradásának esélyét biztosítani. Közéletünkben talán ezzel a magányos programmal fog legjobban hiányozni: a világban járva szinte erőszakosan irányította a figyelmet a magyar művészet rangjára, onnan hazatérve pedig sohasem kicsinységünket olvasta ránk, hanem kisebb-nagyobb sikereket hozott zsákmányul, és élesztgette az örömet, hogy milyen gazdagok vagyunk tulajdonképpen. Félek, hogy a fiatalabb világjáró íróktól, irodalmároktól, kevés kivétellel, már idegen ez a készítés, viszont a külföld szelektív fogadókészségét egyre inkább mérceként kezdik alkalmazni a hazai termésű kultúrában.

Már sok évtizeddel ezelőtt is oly érdekesek voltak addigi életének helyszínei, fordulatai, hogy jogos volt a megállapítás: sorsa drámába kívánkozik. Hubay Miklós, bár Szophoklészen kívül Bornemisza Péterről is írt drámát, azzal hátrította el az ötletet, hogy drámaíró nem lehet dráma hőse, legfeljebb csak mint többé-kevésbé komikus figura. Élete egyik utolsó interjújában viszont már elárulta: ő maga is látta, hogy élettörténetében benne rejlik a drámaíró drámája.

Ahogy missziója a közéletünkben, ez a dráma az irodalmunkból fog mindörökké hiányozni. Ő meg nekünk, amíg élünk.

Ács Margit